

DE PEST TE LISSEWEGE ANNO 1668
 =====

17-23

door Germain Vandepitte.

Een van de plagen waarmede men vroeger het meest te maken had, was wel de pest, de gruwel van de Middeleeuwen en de latere tijden, "de contagieuse sieckte wanof Godt almachtigh alle mensen wilt bewaeren" (1).

Maar ondanks alle gebeden, processies, voorschriften en maatregelen -en dat waren er vele- dook die plaag regelmatig weer op. Zo ook te Lissewege in het jaar 1668.

Reeds de vorige jaren, 1665 - 66 - 67 (2) werd de officier (nu veldwachter) van Lissewege, de speciale opdracht en de daarbij behorende vergoeding gegeven voor het doen van de wacht en het toezicht op de vreemdelingen, ter oorzaak van de "contagieuse sieckte". Dit wijst wel op het feit dat de dreiging van een epidemie (3) zich liet voelen in de streek. Immers één van de eerste maatregelen was: de zieken, de herstellenden en de besmetten, en zij die uit besmette huizen kwamen, de toegang tot de stad of de parochie te verbieden. Zulke personen mochten niet buiten zonder een pestroede (4) en dit op straf van boete. Het was hun verboden zich onder het volk te begeven, ook in de kerk, of ook maar iets aan te raken. Bij erge gevallen mochten zij zelfs hun huis niet uit en werd hun deur met de kenmerkende dwarslat (5) vastgenageld. Deze lat mocht enkel weggenomen worden met toelating van de pestmeester.

Een kritieke periode te Lissewege was die van maart tot juni 1667. Het parochieregister (6) geeft voor dit tijdstip een merkelijke verhoging van het sterftcijfer aan. De maand december van hetzelfde jaar was de inzet van een nieuwe zwarte reeks, die duurde tot maart 1668. In juli van dit jaar begint echter de dodendans. Op de laatste bladzijde van genoemd parochieregister, staan de sterfgevallen genoteerd te wijten aan de pest: "liste van de overleden personen ghestorven van de pest danof Godt almachtigh ons wilt beschermen : binnen de parochie van Lisseweeghe beginnende den 20 juni 1668".

Daarop volgen, tot op 8 november 1668, juist geteld, 100 namen van overledenen, meestal bijna gehele huisgezinnen; o.a. de families Crois, Calliauw, Ceuninck, Vlaeminck, Vandepoele, Hendricx, Vercruysse, Brill, Van de Wijngaerde, Troucquois, Verpoorter, De Groote, Appelman, De Somere, Bonny, Verburch, Schaephoofd, Strubbe, Goossens, Van Nieuwenhuysse en Van Bredenraede.

Tot slot van deze lijst volgt de aantekening over het begraven van Jan Van Vondede, koster, organist en schoolmeester, in juli 1669 en van zijn vrouw, zijn dochter en zijn zoon, begraven in augustus, allen gestorven van de pest. Dus omvat deze lijst 104 namen.

De kindersterfte was groot. Zeker 37 gevallen worden opgegeven als "tkind van..." zonder rekening te houden van de vermelding "dochterken van...", schamel dochter van..." die twijfel laten nopens de leeftijd. In het voornoemd register komen 35 overlijdens voor van kinderen van 10 en minder, voor een periode van december 1667 tot februari 1668. Globaal hebben we vanaf december 1667 tot en met november 1668, 184 doden waar plus minus 43 als normaal sterftecijfer kan genomen worden. Resten er dus 141 voor rekening van de pest; de + 30 gevallen van maart-juni 1667 niet inbegrepen.

Een parochierekening (7) speciaal opgemaakt om de onkosten van "de contagie" te verrekenen, geeft ons min of meer een idee hoe de zaak werd aangepakt.

Op bevel van de Heren Burgemeester en Schepenen van het Brugse Vrije werd een comitee opgericht bestaande uit: hoofdman Michiel De Lieu, Jan Uutterwulghe, Christoffel De Brune en Jan Luycx. Dit viermanschap stond in voor het beheer en het toezicht op alles wat betrekking had tot "de contagie".

Op 10 september 1668 werd met medeweten van de Heren van het Vrije "den penninck sesthien" (8) geheven, die de som van 200 pond groten Vlaams binnenbracht, "welcke somme de ghecomitteerden is ghedistribueert in de haestighe schulden ter occasie vande contagie hiervoor ghementioneert". Waarmede dus de meest dringende schulden werden betaald.

Als pestmeester fungeerde van 20 juni tot 30 juli 1668 Meester Jan Ycke van "Uutkercke" (9). In de rekeningen komt hij voor met een ereloon van 13 pond 8 sch groten, voor zijn diensten gedurende 18 dagen. Dit kan echter een afrekening geweest zijn.

Zijn opvolger was Meester Pieter Lasoen, met zijn knecht Denijs Storm. Volgens kontrakt was hem 100 pond gr toegezegd voor "het cureren ende visiteren" en het voorschrijven van geneesmiddelen. Pestmeester P. Lasoen kwam begin augustus 1668 en bleef blijkbaar tot het einde toe.

Op verzoek van Mr Jan Ycke had "apotecaris" Adriaen Stalpaert van Brugge geneesmiddelen geleverd te bedrage van 9 pond 3 schellingen groten.

De pestmeesters waren de eigenlijke specialisten, dit in tegenstelling tot de gewone barbiers en chirurgijnen die, naar het blijkt, er hier helemaal niet bij te pas kwamen. Zo Mr Franchoys Ostens, chirurgijn, die wordt vermeld voor het leveren van geneesmiddelen, maar niet voor ereloon. Oock een zekere Abraham Henckens voor leveringen en visiteren van "ghepestifeerden" 7 sch gr. Maar wie deze persoon was, is niet uit te maken.

Jan Luycx de tavernier (10) werd betaald voor het leveren van wijn, bier en brandewijn, en tevens voor het onderhouden van de roomeester en zijn assistentie gedurende de epidemie; dit voor de som van 112 pond gr Vl.

Voor het verzorgen van de zieken en het verhandelen van de doden werd gebruik gemaakt van reeuwers of reeuwigen; dit waren reeds genezen pestlijders. Michelijne Provoost, reeuwige, ontving voor haar diensten gedurende negen weken de som van 20 pond. Anthone Bouvery en Anthone Sabbe waren de reeuwers ten dienste van de parochie.

Met de zielezorg en ook de oppas, was de roopater belast. Voor deze roopater was een huisje gehuurd per kontrakt tot 10 mei 1669. Het was voorzien van stoelen, banken, brandhout, alsook ander huisgerief. Voor hem werd oock een paard aangekocht en een (rode) mantel betaald. Zijn knechtje Jacques, een arm kind, bezweek aan de pest op 9 september.

De roo-pater, Eerw. pater Balthasar Christiaens, kwam er niet beter van af en werd begraven op 19 september: "voorts den eerw pater Christiaens is overleden binnen de prochie van Lisseweeghe in actie van de contagie soo wort gheresolveert bij notabele der voorseyde prochie te doene celebreeen over de siele eene solemnele dienst ... bedraeghen 6 pd gr".

De weduw Niclaeys Verveert (+ pest) werd betaald voor het leveren van gras (groenvoeder) voor "t roopaterspeert" voor 84 dagen. Dit maakt dat de pater een drietal maanden op de parochie was. De pater werd waarschijnlijk niet meer vervangen; maar zijn dienst werd overgenomen door de parochiale geestelijken. "Item Meneere paster ende cappelaen heer Pieter Maes over sijn extraordinare debvoren (diensten) in het assisteeren van ghepestifeerde persoonen naer den tijdt ende overliden van de roopateren omtrent de tijdt van twee maenden".

Worden nog genoemd: "de paters predicheeren over hunne assistentie als roo-paters in de contagie ghedurende vijf weken".

Een bijzondere maatregel was het oprichten van "een sieckhuys en 15 pest-

huyskens" (11).

Deze pesthuisjes werden gebouwd op een daartoe gehuurd stuk hooiland. Het geld voor het betalen van de arbeid van het maken ervan, was voorgesloten door de O.L.Vrouw Capelle en werd terugbetaald: totaal 10 ponden groten.

Op een tussenblad in het parochieregister (12) komt een fragment van deze rekening voor: "verschot van gelde ghedaen bij Jan Van Vondele coster in Lisseweeghe...van O.L.Vrauwe Capelle in leeninghe voor den aermen ofte wel de prochie tot het betaelen van de arbeyt in het maecken van differente tenten dienstigh voor de persoonen gheinfecteert met de contagieuse sieckte anno 1668". Volgen dan enkele uitgaven die gedaan werden.

De speciale rekening geeft ons verder nog in detail de betalingen gedaan voor aankoop van sparren en daylen (13) voor het "sieckhuys" evenals voor persen, glei, stro en rijshout voor het optrekken van de huisjes.

De pestlijders werden dus afgezonderd. Maar ook de besmette huizen waren taboe en de bewoners mochten de straat niet op. Al het nodige werd hun aan huis gebracht: "aen Valentijn Verscheure de somme van 3 p 3 sch 4 gr over dienst ghe-daen thebben aen de ghepestifeerde persoonen in het besorghen van hunne noodsaec-kelickheden ende dat over den tijdt van 38 daghen" - "aen Valentijn Verscheure 9 pond gr ende dat over twee maenden bijghestaen thebben alle aerme ghepesti-feerde persoonen in het draeghen van hunne noodsaeckelickheden à 3 sch sdaegs" (deze post werd geschrapt bij gebrek aan kwijtschrift).- "aen Valentijn Verscheu-re de somme van 84 pond 11 sch gr over leveren van broot caes boter eyeren ende alle andere noodsaeckelickheyd van wijnckelwaere tot onderhoud van 28 aerme huys-ghesinnen".

Valentijn verzorgde dus de aan huis bestelling; t.t.z. hij deponeerde de goederen op straat voor het huis, en als Valentijn uit de buurt was, dan eerst kwamen de bewoners de goederen halen.

Het vervaardigen en leveren van de doodkisten werd gedaan door het gekende huis Rombout. (Karel zoon van Walram; zijn vrouw Petronella vande Weerde werd be-graven op 1 dec 1667; vermoedelijk pest).

Een menigte posten werden geboekt voor het leveren van "cleen bier" (14) voor de zieken. Dit bier werd ook gebruikt, door de pestmeester, voor het berei-den van drank "ter preservatie" van de gezonde personen in geïnfecteerde huizen, om hen te beschermen tegen de "contagie".

De rekening sluit, zoals bijna alle rekeningen van openbare besturen en diensten tot op heden toe, met een tekort. In het totaal bleef er een schuld van

244 pd 4 sch 6 gr ten laste van de parochie. Met de uitgave van die 200 pond, maakt dit een bedrag van circa 450 pd gr Vl die uitgegeven werd voor het bestrijden van deze plaag; dit over een periode van één jaar. De 8 pond die de wederkoop van het paard, de mantel en de laarzen van de roc-pater opbrachten, er af gerekend.

Het is wel leerrijk te weten hoe de verhouding was van die 141 doden ten opzichte van de totale bevolking. Maar daarover bestaan nu eenmaal geen cijfers. Bij benadering kan dit aantal wel berekend worden aan de hand van het min of meer normale percentage geboorten, overlidens en huwelijken. Voor geboorten neemt men dan 33,5 tot 40 per duizend inwoners, voor overlidens 35 p.d. en voor de huwelijken 8 per duizend. (15).

Hier volgt de uitslag aan de hand van steekproeven:

I. G e b o o r t e n : berekend tegen een gemiddeld percentage van 36,6 p.d.

Jaren	Aantal geboorten	Gemiddelde p jaar	Inwoners	
1619 - 1626	8 jaar	336	42	1147
1631 - 1640	10 jaar	486	44.18	1207
1641 - 1651	11 jaar	537	48.81	1333
1664 - 1671	8 jaar	362	45.25	1236
1742 - 1749	8 jaar	287	35.87	980
1750 - 1759	10 jaar	323	32.3	897
1760 - 1769	10 jaar	358	35.8	979
1770 - 1779	10 jaar	421	42.1	1252
1779 - 1788	10 jaar	399	39.9	1108
1789 - 1795	7 jaar	275	39.28	1073

Gemiddeld
1230

Gemiddelde
1048

II. O v e r l i j d e n s : berekend tegen 35 per duizend

1619 - 1626	geen gegevens tot 1630	--	--
1631 - 1640	489	48.9	1391
1641 - 1651	479	43.54	1244
1664 - 1671	414 + 100°	51	1457
1742 - 1749	388	48.5	1385
1750 - 1759	369	36.9	1054
1760 - 1769	343	34.3	980
1770 - 1779	374	37.4	1068
1779 - 1788	300	30	833
1789 - 1795	199	28.42	811

Gemiddelde
1364°°

Gemiddelde
855

° Dit getal zou moeten vermeerderd worden met de 100 van de dodenlijst 1668, hier in de berekening niet opgenomen.

°° Indien we de pestjaren 1667 - 1668 buiten beschouwing laten, komen we tot een jaarlijks gemiddeld van 41.5 overlidens; d.i. 1187 inwoners of een gemiddelde van 1274 voor de XVIIe eeuw.

III. H u w e l i j k e n : berekend tegen 8 per duizend inwoners

1619 - 1629	126	11.45	1431
1630 - 1640	123	11.19	1398
1641 - 1651	134	12.18	1522
1664 - 1671	118	14.75	1843
1742 - 1749	62	8.85	1106
1750 - 1759	101	10.10	1262
1760 - 1769	92	11.40	1425
1770 - 1779	93	11.61	1451
1779 - 1788	99	9.90	1237
1789 - 1795	68	9.71	1213

De getallen door de huwelijken verkregen zijn m.i. de minst betrouwbare, door: 1° het kleine percentage, 2° de huwelijken van de weduwen en weduwnaars die vooral talrijk zijn na grote sterfte; vgl. de jaren 1668-69-70 waarin ongeveer dubbel zoveel huwelijken gesloten worden als in de voorgaande jaren 1664-67.

Het aantal inwoners wordt ook berekend naargelang het aantal communicanten op een parochie; een telling vroeger gedaan door de geestelijkheid. Dit cijfer verhoogd met de helft zou het aantal inwoners aangeven. In 1527 waren er in Lissewege 500 communicanten; geeft 750 inwoners. Voor 1619-20 waren er 450; geeft 675 inwoners (16) hoewel wij voor dezelfde periode tot 1200 kwamen.

Met al deze cijfers dient voorzichtig omgesprongen te worden. Zoveel factoren kunnen hun invloed doen gelden en er zijn nu eenmaal geen vaststaande cijfers te geven. Toch zijn de aanwijzingen duidelijk dat het bevolkingscijfer hoger moet geweest zijn dan 675. Er ander feit is, dat het in de XVIIIe eeuw in dalende lijn gaat. Voor 1796 geeft de volkstelling 706 inwoners (17).

Om nu terug aan te sluiten bij de pestgevallen: we zien dat de bevolking in 1668 verminderd was met 141 eenheden tengevolge van de pest, of ongeveer 11 % berekend op 1230 inwoners.

Het hoeft dan ook geen verwondering te wekken dat eertijds de schrik voor de pest^{er} bij de mensen diep in ~~zat~~ en dat de bede "van oorlog, pest en hongersnood, spaar ons Heer", maar weinig uit de lucht was. Trouwens deze drie gruwelen gingen maar al te vaak samen als oorzaak en gevolgen.

Of er onder de Spaanse cavalerie, die toen in Lissewege ingekwartierd lag, ook pest voorkwam, is niet uit te maken. Maar zeker is het, dat deze troepen een bestendig gevaar schiepen voor de verspreiding van deze vreselijke ziekte.

!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!

N o t a ' s e n V e r w i j z i n g e n :

1. Rijksarch Brugge, Brugse Vrije, Regist 3699, Rekening 1668 f° 1 r°
2. Idem, Register 3698
3. Epidemie: Dr. A.F.C. Van Schevensteen, *Maladies pestilentielle*. Anvers, Comm. Royale Hist, Brussel 1931.
 1665: pest te Amsterdam, Leiden en omstreken, ook Lier.
 1666: pest te Keulen en Frankfort a/Rijn; ook in Aarschot en bij de Spaanse troepen die te Antwerpen ontscheepten.
 1668: 10 juli, pest gemeld in Brussel, Vilvoorde en verscheidene plaatsen in Brabant.
 16 juli, brief vermeldende dat de pest bijna algemeen is in de Nederl.
 6 aug, Ommeegang afgeschaft te Antwerpen en vervangen door boete-processie.
 13 aug, voor te Rijsel afgeschaft.
 14 aug, pest te Leuven
 14 sept, pest te Leuven, Brussel, Doornik e.a. steden.
4. Pestroede: Dr. Van Schevensteen, deel II blz 300.
 "...dat de voorseyde persoonen (uit de besmette huizen) hen willende verweren langhs de straten ofte verder, elck van hun sullen bloot moeten draghen de witte roede van anderhalve elle lang ten minsten, ende hun niet te min moeten houden buyten het volck"
 "...aen de pestmeester deser stede (Antwerpen) dat hij uytgaende altijd in sijn handt sal hebben eenen stock rood ende wit gheschildert, ende daerboven hebben op sijn hoet eenen hoetband van deselve couleuren..."
5. Lat: Van Schevensteen blz 299.
 "...dat de huysen daer de voorseyde besmette sieckte is ofte namaals oft soude mogen komen, sullen ter stont ghesloten ende aen de deure derselve gheslaghen eene dweerse latte..."
6. Rijksarch Brugge, Parochieregisters Lissewege Nr 2 D.H.O.
7. Zelfde als nota 1. Tenzij anders vermeld, komen alle gegevens en citaten uit deze rekening 1668.
8. Den penninck sesthiene: de zestiende penning op alle inkomsten.
9. Pestmeester: ook roe-meester. cfr dodenlijst Par Reg Liss Nr 2.
10. Tavernier: herbergier, hij die een taveerne open hield.
11. Sieckhuys en Pesthuyskens: sieckhuys is hier misschien in de betekenis van dodenhuis; immers de pesthuisjes dienden om de zieken af te zonderen en om ze daar te verplegen. Het waren lemen hutten met glei (dekstro) bedekt.
12. Rijksarch Brugge, Parochieregister Lissewege Nr 2 D.H.O.
13. Deylen: deyllen, uit deel. Westvlaams Delie: noorshout, grei_nenhout. Biekorf 1960 blz 234.
14. Cleen bier: soort licht bier waarop weinig belasting werd gelegd. Tegenstelling, Groot bier (zwaar) dat meer belast was.
15. Geraadpleegde werken:
 Roger Mols s.j., *Introduction à la Démographie, Historique des Villes d'Europe du XVe au XVIIIe siècle*, Tome II blz 286, *Recueil de travaux d'histoire et philosophie 4e série fascicule 3*, Leuven 1956.
 C. De Rammelaere: *Bevolkingsproductie in 't land van Schorisse. Oostvlaams Verbond v Kringen v Geschiedenis Nr 25*, 1960
16. Dr. Jos De Smet: *De Bevolkingscijfers van de Gemeenten v onze Kring, Rond de Poldertorons*, 3e Jaarg Nr 2, blz 68-69.
17. Idem, idem.